

Gemeente Deventer, archeologische bureaustudie 856B

Park Zandweerd

Woningbouw op het oude IJsbaanterrein en twee naastgelegen sportvelden

Adviesnummer: 856B

Auteurs: R.E. Buitenhuis & drs. H. Ringenier
Namens Bevoegd gezag: drs. B. Vermeulen (Gemeentelijk Archeoloog)

Datum: 20-10-2017

Status:	Definitief		
	Naam:	Datum:	Paraaf:
Akkoord Auteur	H. Ringenier	20-10-2017	HR
Akkoord Senior-Archeoloog	B. Vermeulen	20-10-2017	BV

COLOFON

© 2017, Gemeente Deventer, Deventer.

Auteurs: Rozemarijn Buitenhuis & Hans Ringenier
Redactie & autorisatie als Senior Archeoloog: Bart Vermeulen

Titel: Gemeente Deventer, Archeologische bureaustudie 856, *Park Zandweerd. Woningbouw op het oude IJbaanterrein en twee naastgelegen sportvelden, 2017.*

Archeologie Deventer
Gemeente Deventer

Postbus 5000
7400 GC Deventer
Nederland
Telefoon: (0031)-(0)570-671155
www.deventer.nl

Inhoud

COLOFON	2
1 Inleiding	4
1.1 Kader, doelstelling en richtlijnen.....	4
1.2 Plangebied.....	5
1.3 Omvang en aard verstoring	6
1.4 Werkwijze	6
2 Bureaustudie	7
2.1 Geomorfologie en bodem	7
2.2 Archeologie en historie	9
2.3.1 Relevant onderzoek in de omgeving	9
2.3.2 Historische geografie	14
2.4 Archeologische verwachting van het plangebied	20
2.4.1 Verwachtingskaart 2013	20
2.4.2 Van verwachting naar beleid	22
3 Conclusie, archeologische verwachting en selectieadvies	24
3.1 Samenvatting en conclusie.....	24
3.2 Gespecificeerde archeologische verwachting	26
3.3 Selectieadvies	27
3.4 Selectiebesluit	28
3.5 Kosten.....	28
Literatuur.....	29

1 Inleiding

1.1 Kader, doelstelling en richtlijnen

In verband met de voorgenomen planontwikkeling voor Park Zandweerd is in april 2017 door Archeologie Deventer een bureauonderzoek uitgevoerd om de archeologische waarden van het plangebied in kaart te brengen.¹ Deze studie richtte zich met name op de locatie van het voormalige ijsbaanterrein. Inmiddels ligt er een stedenbouwkundige visie waarin, op hoofdlijnen, de herinrichting van het terrein wordt geschetst.² In dit ontwerp wordt uitgegaan van een groter plangebied, een sportveld ten noordoosten van de vroegere ijsbaan is ook onderdeel van het nieuw te ontwikkelen gebied (afb. 1).

Onderhavig rapport is een volledig herziene versie van het oorspronkelijke bureauonderzoek. Aanvullend is voor het nieuwe gebiedsdeel geïnventariseerd welke archeologische belangen in het geding zijn. Voor het gehele plangebied zijn aanvullende gegevens met betrekking tot de landschappelijke ontwikkeling aan het rapport toegevoegd. Op basis van deze nieuwe gegevens is een nieuwe afweging gemaakt.

Het bureauonderzoek is noodzakelijk om vast te stellen of de geplande herinrichting van het gebied mogelijk archeologische resten zou kunnen verstoren. Op basis van dit onderzoek is een gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld, waarop een selectieadvies aan het bevoegd gezag wordt gegeven. Omdat de plannen nog verder vorm moeten krijgen, zijn geen voorwaarden bij de omgevingsvergunning opgenomen maar wordt wel een strategie voor vervolgonderzoek voorgesteld. Het selectiebesluit door burgemeester & wethouders van de gemeente Deventer formaliseert dit voorstel.

Op 28 januari 2015 heeft de gemeenteraad van Deventer nieuw archeologiebeleid vastgesteld. Voor de inhoudelijke onderbouwing van de archeologische beleidswaarden wordt verwezen naar de rapportages bij de verwachtingskaart³ en de beleidskaart⁴. Deze rapporten kunt u vinden op de website van de gemeente Deventer onder het thema archeologie. In deze bureaustudie wordt aangegeven welk archeologiebeleid geldt voor het plangebied en de ingreep en met welke voorwaarden de initiatiefnemer rekening moet houden in de planvorming en de vergunningaanvraag. Voor het nieuwe bestemmingsplan zullen de vrijstellingsgrenzen in het archeologiebeleid 2015 als uitgangspunt worden gebruikt. Daarom geldt de beleidskaart ook als uitgangspunt voor deze bureaustudie. Op basis van deze beleidskaart heeft het plangebied drie beleidswaarden, namelijk: "Waarde 1, 2 en 4 – archeologie".

De vraagstelling van het bureauonderzoek luidt als volgt:

Wat is de archeologische verwachting van het plangebied en is archeologisch onderzoek voorafgaand aan de voorgenomen ingreep noodzakelijk?

Met als deelvragen:

- *Wat is de aard, datering en omvang van de eventuele verwachte archeologische resten?*
- *Wat is de verstoringsgraad van het plangebied?*
- *Wat zijn de consequenties van de ingreep voor de eventuele archeologische resten in het plangebied?*

Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de vigerende versie van de Kwaliteitsnorm van de Nederlandse Archeologie (KNA 3.3, protocol 4002 Bureauonderzoek).⁵ Op enkele punten wordt op inhoudelijke gronden afgeweken van de KNA. Voor een uitgebreide beschrijving van de punten

¹ Buitenhuis, 2017.

² Gemeente Deventer i.s.m. +Peil, 2017.

³ Willemse *et al.*, 2013.

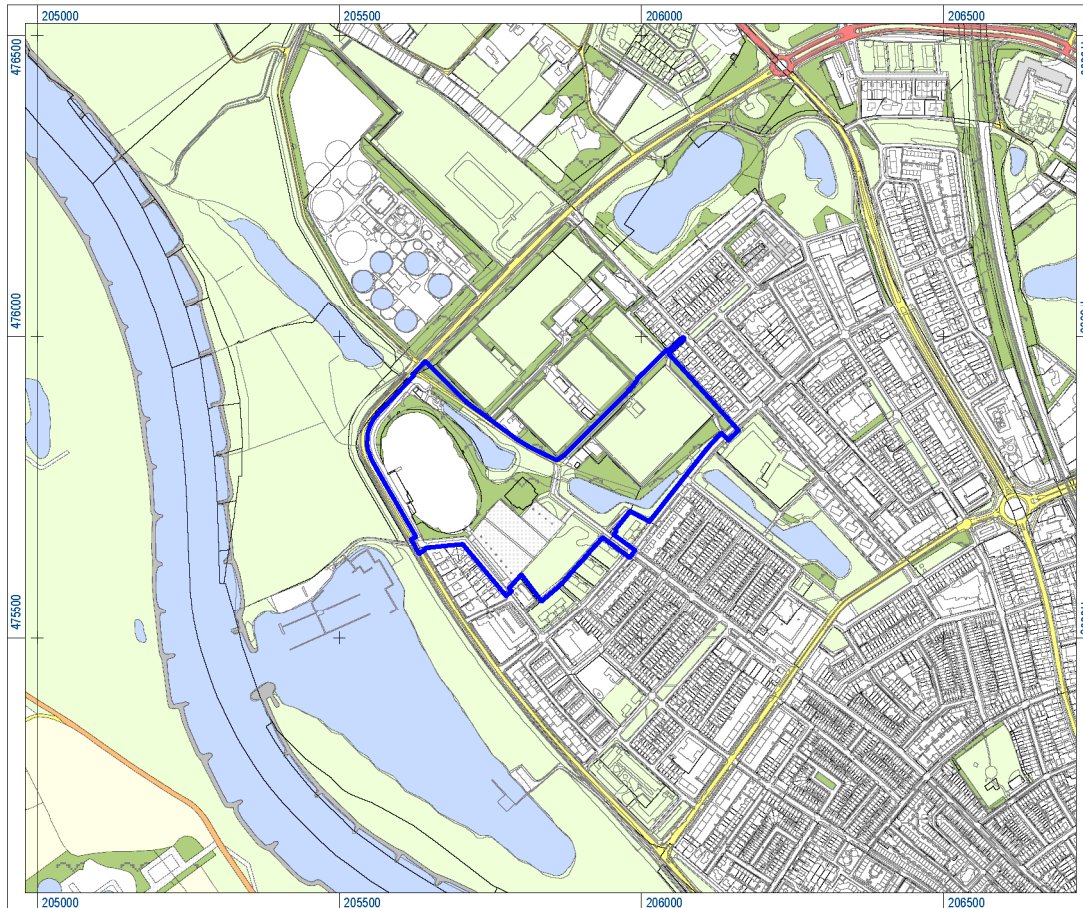
⁴ Vermeulen, 2015.

⁵ www.sikb.nl.

waarop wordt afgeweken van de KNA wordt verwezen naar de Handleiding bureaustudie Archeologie Deventer.⁶

1.2 Plangebied

Het plangebied van deze bureaustudie betreft Park Zandweerd. Afbeelding 1 toont de ligging van het plangebied op de gemeentelijke basiskaart.

Afb. 1. Het plangebied op een uitsnede van de gemeentelijke basiskaart met in blauw het plangebied.

De locatiegegevens zijn:

Adres:	Rembrandtkade 195
Oppervlakte plangebied	Ca. 66.560 m ²
Kaartblad:	33E
Perceelnummer:	Deventer sectie DVT00A
RD centrumcoördinaat (x / y):	X: 205.737 / Y: 475.726
NAP-hoogte:	5,5 tot 6,0 m +NAP
Huidig grondgebruik:	Park, voormalige parkeerplaats IJsselstadion en sportveld

⁶ Haveman, Kastelein & Vermeulen, 2011.

1.3 Omvang en aard verstoring

De geplande herinrichting van Park Zandweerd is verwoord in een stedenbouwkundig plan.⁷ In dit document wordt een voorbeelduitwerking van het plangebied gepresenteerd. Het noordwestelijk deel van het vroegere ijsbaanterrein krijgt een groene functie; op de voormalige parkeerplaats en het sportveld is woningbouw gepland. De exacte invulling wordt pas in de komende maanden bepaald maar het zoekgebied voor de woningbouwprogrammering ligt min of meer vast door de aanwezigheid van een stankcirkel van de rioolwaterzuivering in het noorden van het plangebied. Wel zijn er verschillende uitwerkingsmogelijkheden met een zeer wisselende bebouwingsdichtheid.

De stedenbouwkundige visie betreft een schets van de voorgenomen ontwikkelingen, geen blauwdruk. Derhalve zijn de exacte grondroerende werkzaamheden en de daarmee samenhangende bodemverstoringen in de verschillende te ontwikkelen zones nog niet bekend. Wel kan gesteld worden dat de realisatie van de plannen zeer waarschijnlijk gepaard gaat met grootschalig grondverzet op de locaties waar woningbouw is voorzien.

Zie afbeelding 2 voor een indicatieve schets voor de herinrichting van het plangebied.

Afb. 2. Eerste schetsontwerp voor de herinrichting van het plangebied.

1.4 Werkwijze

In deze bureaustudie wordt een beeld geschetst van de verwachte archeologische resten in (de omgeving van) het plangebied. Daarvoor zijn diverse bronnen geraadpleegd (zie literatuurlijst). Om inzicht te verkrijgen in de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen en de historische elementen in de omgeving, evenals de archeologische verwachting, is de digitale archeologische verwachtingskaart van de gemeente Deventer (versie 2014) geraadpleegd.⁸ Daarnaast zijn diverse historische kaarten bestudeerd, zoals de Hottingerkaart van 1785 en de kadastrale kaart van 1832. Om de hoogteligging van het plangebied te bepalen is het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

⁷ Gemeente Deventer i.s.m. +Peil, 2017.

⁸ Willemse *et al.*, 2013.

geraadpleegd. Deze gegevens zijn gebruikt om tot een gespecificeerde archeologische verwachting te komen en een selectieadvies uit te brengen. Voor een uitgebreide beschrijving van de werkwijze bij een bureaustudie wordt verwezen naar de "Handleiding bureaustudie Archeologie Deventer".⁹

2 Bureaustudie

2.1 Geomorfologie en bodem

Het natuurlijk landschap van de gemeente Deventer bestaat grotendeels uit dekzand. De basis van het landschap wordt gevormd door een Pleistoceen rivierlandschap. Als gevolg van opeenvolgende sedimentatie en erosie door afwisselend wind en water is in het pleniglaciaal (73.000 – 12.500 BP) een terrassenlandschap ontstaan. In het laat glaciaal (12.500 – 10.000 BP) is over dit terrassenlandschap als gevolg van (vaak lokale) verstuiving in de laatste ijstijd een pakket (jong) dekzand afgezet. Deze laag stuifzand vormde op de terrassen en in de oude rivierdalen kenmerkende ruggen en koppen, die goed geschikt waren voor akkerbouw. Vaak waren de dekzandruggen al vanaf de prehistorie door mensen in gebruik. De lagergelegen delen zijn veel minder intensief gebruikt, en werden vaak pas in de volle of late middeleeuwen en nieuwe tijd bewoond.

Tijdens het laatste deel van de laatste ijstijd (ca. 15.000-10.000 jaar geleden) werd ook in het IJsseldal als gevolg van (vaak lokale) verstuiving een grote hoeveelheid dekzand afgezet. Deze laag stuifzand vormde op de terrassen en in de oude rivierdalen kenmerkende ruggen en koppen. Het gevolg was de vorming van een dekzandrug, die als waterscheiding ging fungeren. Het noordelijke deel van de IJssel bij Deventer stond nu niet meer in contact met de Rijn, zodat door het IJsseldal alleen water van de lokale beken naar het noorden werd afgevoerd. Pas tussen 350 en 600 n. Chr. was sprake van een doorbraak in deze waterscheiding, en ontstond een grote rivier in het IJsseldal. Het exacte tijdstip waarop de waterscheiding doorbrak, is onduidelijk. De exacte datering van deze gebeurtenis is tot op heden punt van discussie. De archeologische data in het IJsseldal lijken voorlopig te wijzen op een (eventueel geleidelijke) reactivatie van de IJssel in de laat-Romeinse tijd of vroege middeleeuwen, en dat er in de prehistorie en Romeinse tijd geen grote rivier door het IJsseldal stroomde.¹⁰

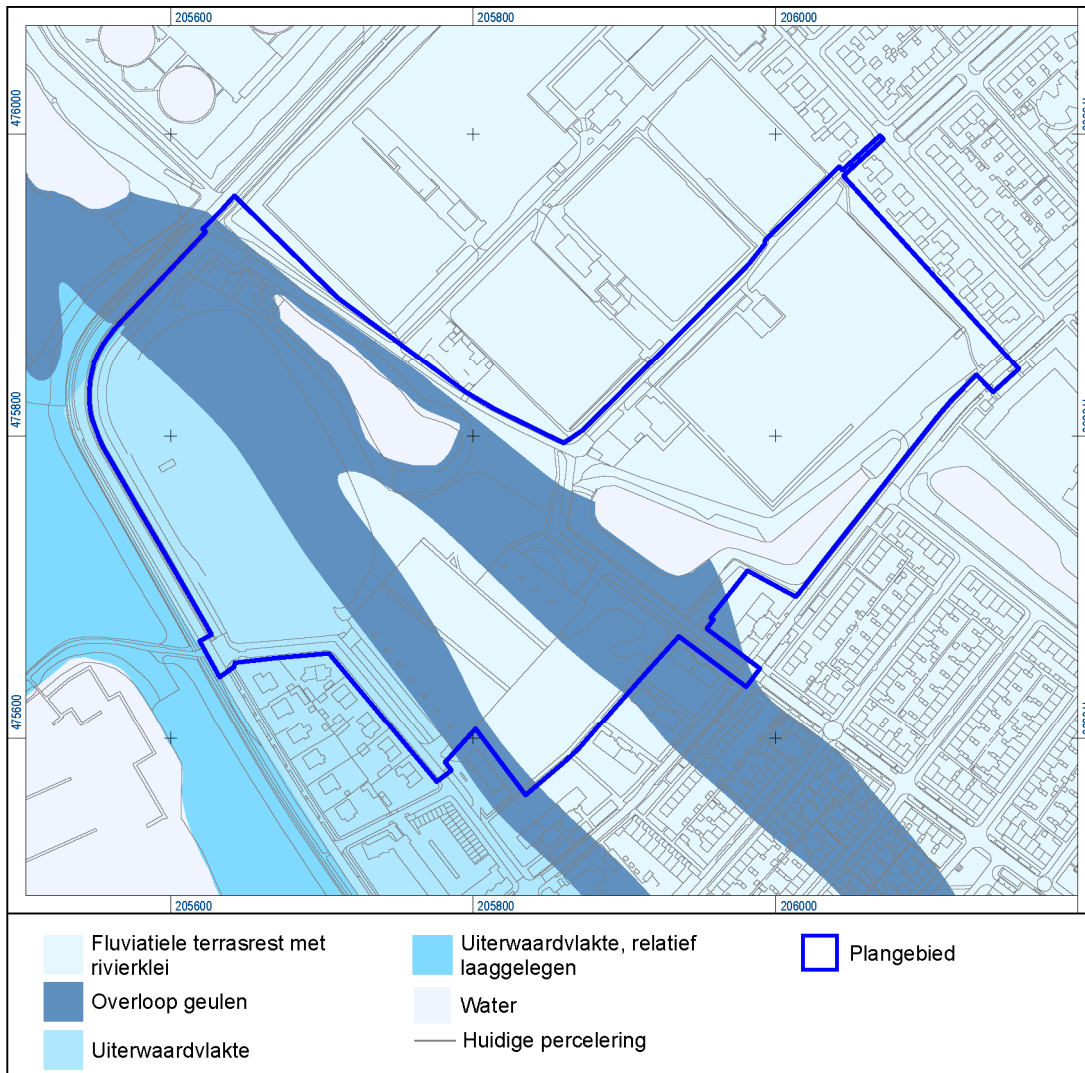
Vanaf het doorbreken van de waterscheiding tot aan het aanleggen van de dijken in de late middeleeuwen stonden grote delen van het jonge dekzandlandschap (waaronder het plangebied) onder invloed van de IJssel. De IJssel was een meanderende rivier, waarvan de hoofdgeul zich insneed in oudere lagen en zich bij het insnijden geleidelijk verplaatste. In perioden van hoog water trad de IJssel regelmatig buiten de oevers. Na de bedijking vanaf de 14de eeuw nam de invloed van de IJssel af, maar vonden nog wel af en toe dijkdoorbraken plaats.

Het plangebied valt geomorfologisch gezien uiteen in een uiterwaardvlakte, een gebied met overloopen doorbraakgeulen en zones met fluviatiele terrasresten (afb. 3).¹¹ De terrasresten zijn relatief laaggelegen en afgedekt met IJsselklei; ze zijn gesitueerd in het noordoosten ter hoogte van het sportveld en in het zuidoosten. Laatstgenoemde zone is een soort eiland in een vlakte met geulen. De geomorfologische eenheden zijn zonder uitzondering te karakteriseren als lage gebiedsdelen waar erosie van het landschap heeft plaatsgevonden.

⁹ Haveman, Kastelein & Vermeulen, 2011.

¹⁰ Willemsse *et al.*, 2013.

¹¹ *Idem.*

Afb.3. Uitsnede uit de geomorfologische kaart van de gemeente Deventer met daarop het plangebied.

De bodem in het gehele plangebied wordt gekenschetst als een plaggendek.¹² Dit is een enigszins verwarrende term. Plaggendekken worden doorgaans aangetroffen op de hogere delen van het landschap en zijn in eerste aanleg ontstaan in de Nieuwe tijd. In het plangebied is een cultuurdek aanwezig dat bestaat uit opgebracht materiaal.¹³ Voor dit humeuze pakket geldt dat de exacte ouderdom onbekend is maar dat het vermoedelijk een grote component stedelijk afval bevat.

In de nabije omgeving van het plangebied zijn meerdere onderzoeken verricht die tot doel hadden de archeologische en geomorfologische aspecten in kaart te brengen. In drie deelgebieden gelegen op sportvelden direct ten noorden van het huidige plangebied is een archeologisch booronderzoek uitgevoerd.¹⁴ De geologische opbouw die tijdens dat onderzoek is waargenomen geeft ook inzicht in de natuurlijke ondergrond in het plangebied. In grote lijnen is de profielopbouw als volgt. Op dieptes variërend van 2,5 tot 3,5 m onder maaiveld is het pleistoceen rivierterras aangetroffen. In het zuidwestelijk deelgebied ligt de top van het terras circa 1 m hoger dan elders. Het grindhoudende, matig grove zand wordt afgedekt door een laag humeuze, zandige klei dat is aangemerkt als de opvulling van een restgeul. Bij nader inzien moet deze interpretatie verworpen worden. De kleilaag is over een groot deel van de onderzochte terreinen aangetroffen. De veronderstelde restgeul heeft een breedte van minimaal 200 m, beduidend breder dan de huidige geul van de IJssel. Bovendien heeft

¹² Idem.

¹³ Mondelinge mededeling E. Mittendorff, gemeente Deventer.

¹⁴ Holl, 2013.

het pakket klei over het algemeen een dikte van 0,2 tot 0,3 m; alleen in het noordoosten is in enkele boringen een dikte van 0,7 tot 0,9 m waargenomen. Op de humeuze klei rust een pakket sterk siltige klei dat is geïnterpreteerd als een oeverafzetting van de IJssel. Mogelijk moet de als geulvulling beschreven laag ook als zodanig gezien worden. De oeverafzetting wordt afgedekt door een pakket zand met grind en kleilaagjes. Dit slecht gesorteerde materiaal is aangemerkt als een crevasse-afzetting. Dergelijk sediment is afgezet na een doorbraak van een oeverwal of, in dit geval, een middeleeuwse dijk (zie paragraaf 2.3.2). De top van het bodemprofiel is aangemerkt als verstoord. Het gaat om een pakket sterk verrommeld zand met grind en kleibrokken. De dikte van deze verstoring varieert van 0,5 tot 1,3 m. De verstoorde laag is in alle deelgebieden aangetroffen. Gesteld kan worden dat het aanleggen van sportvelden doorgaans gepaard gaat met egalisaties en het plaatsen van drainage. Dergelijk bodemingrepen leiden tot verstoringen van (de top van) het bodemprofiel.

Tijdens een ander archeologisch booronderzoek in een deelgebied direct ten westen van het voormalige ijsbaanterrein, is wel een restgeul waargenomen.¹⁵ De restgeul heeft breedte van 40 tot 60 m en een maximale diepte van 5,3 m. Een exacte datering kon niet verkregen worden. Op grond van pollenonderzoek kon slechts gesteld worden dat de geul niet ouder is dan de Late IJzertijd. Omdat het naar verwachting een IJsselmeander betreft, ligt een datering in de vroege middeleeuwen of later voor de hand. Op enig moment wordt de geul afgesneden door een andere restgeul waardoor deze geul zijn functie als hoofdgeul verliest. Het onderzoek wees verder uit dat de onderzochte restgeul in de ondergrond doorloopt tot aan het terrein van de voormalige ijsbaan. Restanten van de restgeul zijn evenwel ook in het plangebied aanwezig. De vijvers en plassen binnen het plangebied kunnen als zodanig beschouwd worden.

Op grond van de uitgevoerde onderzoeken kunnen enkele aannames geformuleerd worden met betrekking tot het plangebied. Ten eerste kan met zekerheid gesteld worden dat binnen het plangebied een restgeul in de ondergrond kan worden aangetroffen. Het traject van de geul volgend en gezien de aanwezigheid van nog zichtbare restanten, is de locatie van de geul in de ondergrond goed te bepalen. Vervolgens kan gesteld worden dat de geologische en bodemkundige situatie die op de sportvelden direct buiten het plangebied is geconstateerd, zeer waarschijnlijk ook geldt voor het sportveld binnen het plangebied. Op basis van de uitgevoerde onderzoeken kan voorts niet veel meer geconcludeerd worden dan dat in het overige deel van het plangebied restanten van een restgeul aanwezig zijn. Over de ruimere geologische setting van het deel van plangebied ter hoogte van de voormalige ijsbaan en parkeerplaats kunnen geen eenduidige uitspraken worden gedaan. In de zone direct langs de IJssel vonden eeuwenlang dermate dynamische processen plaats dat het landschap over korte afstand grote veranderingen kon ondergaan.

2.2 Archeologie en historie

Zoals hierboven benoemd behoort het plangebied gedeeltelijk tot de uiterwaarden van de IJssel. Doordat het laaggelegen gebied van de uiterwaarden periodiek onder water stond, werd dit landschap voornamelijk gebruikt voor seizoensmatige akkerbouw, bedrijvigheid of als stadsweiden (om vee op te laten grazen). Door regelmatige overspoeling van de IJssel waren deze natte gronden van de uiterwaarden (nog) niet uitermate geschikt voor permanente akkerbouw of bouwwerken. Door de lage menselijke activiteit in het gebied is relatief weinig archeologische informatie beschikbaar. Ook kunnen archeologische restanten in de ondergrond zijn weggespoeld door de rivier de IJssel. Alleen daar waar de rivier juist sediment heeft afgezet kunnen archeologische resten met een goede conservering bewaard blijven in de ondergrond.

2.3.1 Relevant onderzoek in de omgeving

Hieronder wordt per tijdsperiode aangegeven welke archeologische resten bekend zijn in de omgeving van het plangebied (afb 4).

¹⁵ Van Putten, 2009.

Afb. 4. Het onderzoeksgebied op de luchtfoto van 2016, met daarop de eerder uitgevoerde archeologische onderzoeken en vondstlocaties in de omgeving.

Prehistorie tot Nieuwe tijd

In de directe omgeving van het plangebied zijn geen archeologische vindplaatsen uit de prehistorie tot aan de vroege middeleeuwen bekend. Wel zijn op ca. 250 m van het plangebied, ter hoogte van de huidige jachthaven, losse vondsten opgebaggerd (project 176). Het gaat hier om botmateriaal afkomstig van dieren uit het Pleistoceen, enkele restanten menselijk bot en stukken bewerkt bot. Daarnaast zijn fragmenten van Laat-Merovingisch of Vroeg-Karolingisch aardewerk, zoals kogelpotten en Pingsdorf-aardewerk, aangetroffen. Waarschijnlijk zijn deze scherven verspoeld door de rivier zodat er geen uitspraken kunnen worden gedaan over een eventuele vindplaats.¹⁶

Voorts is op ca. 200-300 m ten noordwesten van het plangebied een proefsleuvenonderzoek in het kader van het project *Ruimte voor de Rivier* door Archeologie Deventer uitgevoerd. Hier werden resten van een landweer uit de 13de en 14de eeuw en een artillerieschans uit de Tachtigjarige Oorlog verwacht. De landweer omsloot de Deventer Enk aan de oostzijde van de IJssel om het vee en de akkers te beschermen. De loop wordt afgeleid uit de namen van de historische boerderijen 'Doornweerd' en 'Hekkert' ten oosten van het plangebied. De naam 'Doornweerd' verwijst naar een verdedigingssysteem met doornhagen en de naam 'Hekkert' naar de doorgang.¹⁷

In de Tachtigjarige Oorlog werd Deventer twee keer belegerd. In 1578 en 1591 werd langs de IJssel op meerdere locaties geschut opgesteld. Soldaten van het Spaanse leger werden naar Deventer gebracht en er gelegerd vanwege de religieuze onrusten in de stad. In mei 1578 verklaarden de opstandige Staten-Generaal de bezettende legers van Deventer en Kampen de oorlog. Rondom de stad werden kampementen van het Staatse leger opgeworpen onder leiding van Rennenberg.

¹⁶ Hermsen, Smole & Kastelein, 2010.

¹⁷ Idem.

Daarnaast vertoonde de Gelderse Hopman Hegeman zich op de oevers van de IJssel voor de oorlogsverklaring van de Staten-Generaal. Hij liet op de westoever van de IJssel verscheidende schansen opwerpen. In augustus 1578 werd ook aan de overzijde van de IJssel begonnen met de aanleg van een schans; deze werd later de artillerieschans genoemd. In september legerde Hegeman zijn troepen in deze schans en werd er waarschijnlijk het kruit opgeslagen. Op afbeelding 5 is goed te zien dat er schansen aan de noordwestelijke kant van de IJssel werden opgeworpen. De Artillerieschans bevindt zich aan de overzijde van de IJssel (rode contour). In november 1578 kwam het Staatse leger tot een overeenkomst met de bezetters. De dag na de overeenkomst verliet het Spaanse leger de stad en nam Rennenberg de macht over.

Afb. 5. Op het schilderij van het Beleg van Deventer door Rennenberg (1578) is goed te zien dat er schansen ten noordenwesten van de stad Deventer werden opgeworpen.

In het proefsleuvenonderzoek zijn desalniettemin geen resten aangetroffen die met zekerheid zijn toe te wijzen aan een landweer uit de 13de en 14de eeuw of een artillerieschans uit de Tachtigjarige Oorlog. Ook tijdens een archeologische begeleiding (2013) van ADC ArcheoProjecten in het noordelijke deel van het onderzoeksgebied 'vindplaats 11 en 13' zijn geen duidelijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van een landweer of artillerieschans aangetroffen. Wel zijn in het noordelijke deel van het proefsleuvenonderzoek (Archeologie Deventer) en archeologische begeleiding (ADC) greppels met begeleidende paalsporen aangetroffen die zouden kunnen samenhangen met de aanwezigheid van een landweer. Verder is een grote hoeveelheid loden kogels aangetroffen. Deze concentratie van loden kogels wijst op militaire activiteiten. Dit zou kunnen betekenen dat de verwachte schans uit de Tachtigjarige Oorlog in de directe omgeving was gesitueerd. Echter wordt verondersteld in het ADC-rapport dat de kogels verband houden met activiteiten uit de Tweede Wereldoorlog.¹⁸ De kogels zouden deel uitmaken van een kogellading van een zogenaamde kartetsgranaat (artilleriegranaten). Door een springlading, ontstoken door middel van een tijdsmechanisme, kwam de granaat op enige meters boven het doelwit tot ontploffing waardoor de kogels tijdens de vlucht verspreid werden.¹⁹ Desalniettemin zijn de meningen hierover verdeeld en kan niet worden uitgesloten dat tussen de gevonden kogels ook musketkogels aanwezig zijn. Voorts bleek

¹⁸ Bot, 2016.

¹⁹ Idem.

uit het proefsleuvenonderzoek dat het gebied in de 20ste eeuw is gebruikt voor de winning van leem en zand.

Daarnaast dient rekening te worden gehouden met scheepsresten en aan scheepvaart gerelateerde vondsten uit de periode van de Late Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd. Dergelijke resten kunnen natuurlijk worden aangetroffen in de restgeul. Maar uit recent onderzoek in de uiterwaarden bij Deventer in het kader van het project Ruimte voor de Rivier blijkt dat ook in kronkelwaardafzettingen scheepsresten kunnen voorkomen. Juist hier werden scheepswrakken, scheepshout, puinpakketten en rijshout ingezet om de loop van de rivier te beïnvloeden. Naar verwachting is de kans op dergelijke ingrepen in het intensiever gebruikte landschap ter hoogte van de middeleeuwse stad aanzienlijk grote dan op deze verder van de stad gelegen locatie. Verder moet worden opgemerkt dat de aangetroffen resten zich zonder uitzondering op grote diepte, nog onder de bodem van de restgeulen, bevinden. De kans dat deze resten bij woningbouw worden aangesneden is daarmee gering. Bij eventuele werkzaamheden aan de restgeul kunnen dergelijke vondsten echter niet volledig worden uitgesloten.²⁰

De Tweede Wereldoorlog

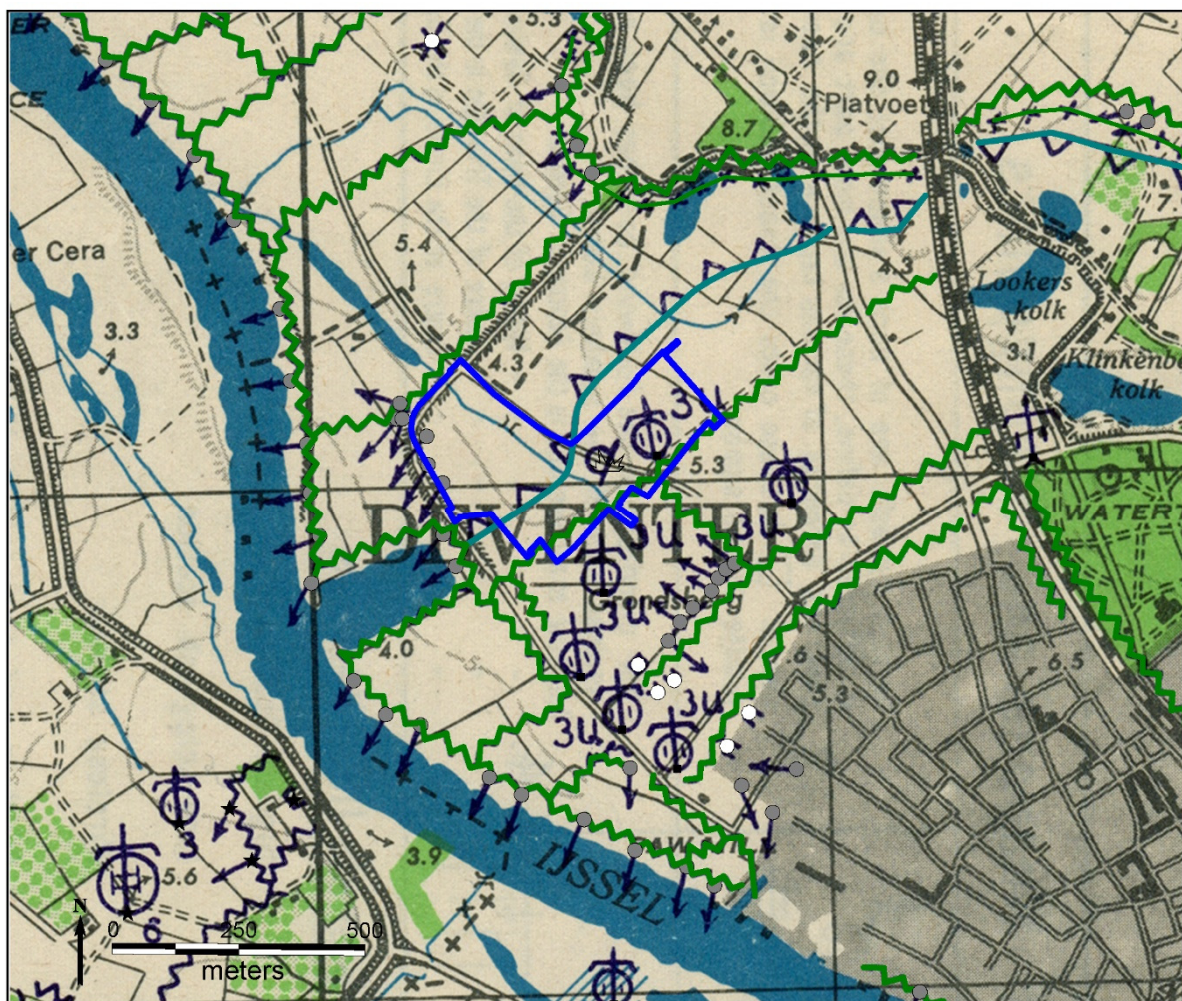
Ten tijde van de Tweede Wereldoorlog liepen een loopgraaf en een anti-tankgracht door het zuidelijke deel van het plangebied. Zowel de anti-tankgracht als de loopgraven maakten deel uit van uitgestrekte defensieve versterkingen die in de nadagen van de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers rond Deventer zijn aangelegd. De versterkingen vormden een verdedigingslinie rond Deventer. Een anti-tankgracht is een brede en diepe, al dan niet met water gevulde, gracht die ervoor zorgt dat tanks en andere voertuigen niet kunnen oversteken. Deze linie liep via de IJssel en de Zandweerd naar Keizerlanden, Brinkgreve en de Rielerenk. Achter de tankgracht lag een verdedigingslinie van loopgraven en schuttersputten. De loopgraaf is te herkennen als een 'zigzagpatroon' in het landschap op luchtfoto's uit de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog (afb. 6). Deze loopgraaf liep vanaf de IJssel naar de Zandweerd om daar vervolgens op te houden (afb. 7).

Afb. 6. Luchtfoto uit maart 1945. Door het plangebied lopen een anti-tankgracht en een loopgraaf, die in de Tweede Wereldoorlog zijn aangelegd. Daarnaast zijn kraters zichtbaar, vermoedelijk het gevolg van aanvallen van jachtvliegtuigen op luchtafweergeschut.

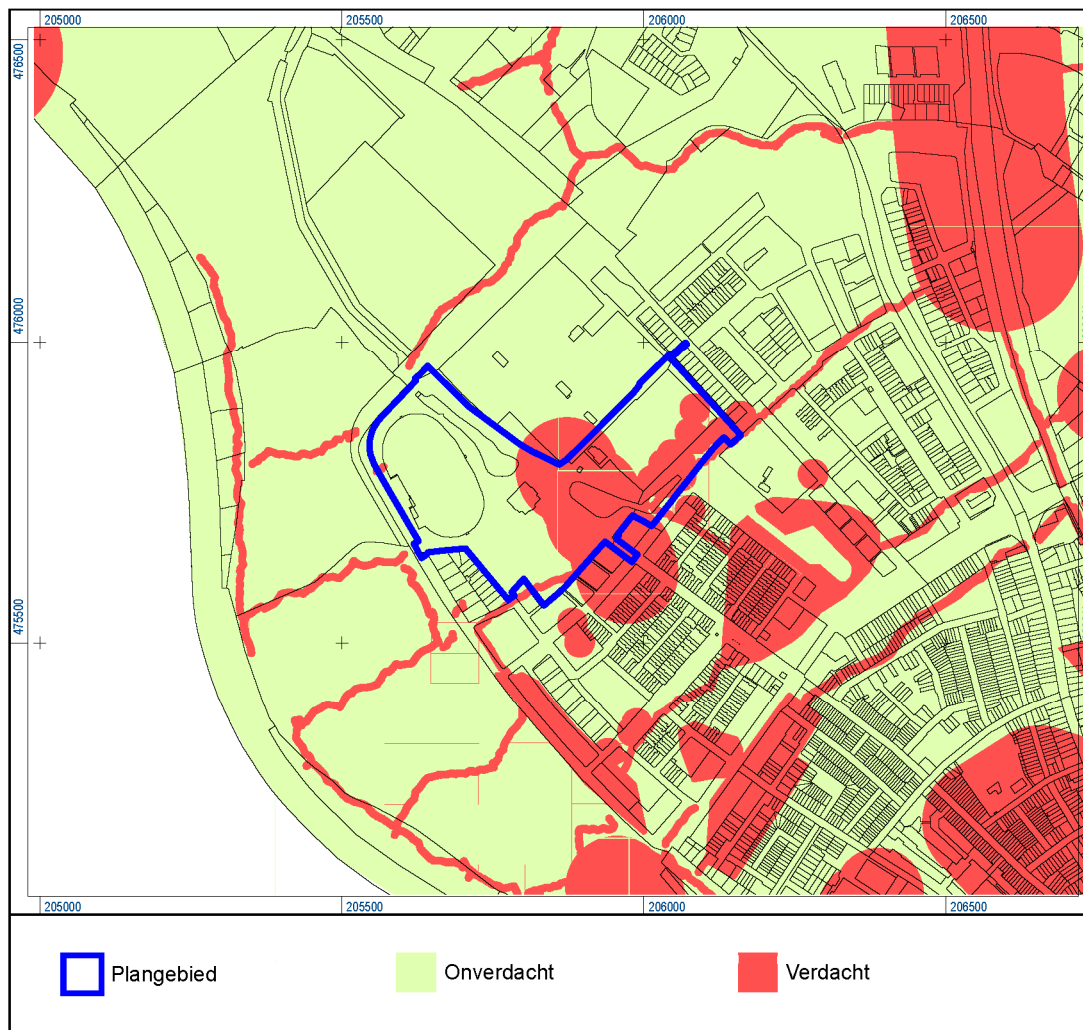
²⁰ Mondelinge mededeling B. Vermeulen, gemeente Deventer.

Naast de goed herkenbare loopgraven en anti-tankgracht lagen er ook allerlei opstelplaatsen voor geschut rondom het plangebied. Op basis van luchtfoto's zijn deze niet altijd even eenvoudig te interpreteren. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van de zogenaamde *Defence Overprints* (afb 7). Op deze kaarten werd op overlegvellen door de geallieerde luchtfoto interpretatiediensten bijgehouden welke stellingen bekend waren. Kort voor de bevrijding zijn deze kaarten in drukwerk uitgegeven om deze ter beschikking te kunnen stellen aan de eenheden in het veld. Op afbeelding 7 is te zien dat er in de omgeving op verschillende plaatsen licht luchtafweergeschut (tot 50 mm) stond opgesteld. De meeste locaties liggen (net) ten zuiden van de onderzoekslocatie maar op de locatie van het huidige sportveld stond ook luchtafweergeschut. Direct eronder is een symbool te zien dat wijst op een gebombardeerde site. Dit komt overeen met de kraters op de luchtfoto uit 1945 (afb.6). De aanduiding *3u* betekent dat er geen kanonnen in de opstelplaats stonden op het moment dat de kaart werd gemaakt. (zie ook nr. 5.069, 5.071 & 5.072 op verwachtingskaart afb. 15).

Afb. 7. *Defence Overprints* – geallieerde stafkaarten met daarop Duitse stellingen ingetekend.

Vanwege deze gevechtshandelingen heeft de locatie ook een verhoogd risico op de munitie risicokaart voor de gemeente Deventer (afb 8). Bij eventuele werkzaamheden in de bodem dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van munitieresten in de bodem.

Afb. 8. Het plangebied geprojecteerd op de munitie risicokaart van de gemeente Deventer.

Conclusie

Het proefsleuvenonderzoek ten noordwesten van het plangebied heeft geen sporen opgeleverd die eenduidig kunnen worden geïnterpreteerd als resten van een landweer of een artillerieschans. Het is mogelijk dat deze resten zijn geërodeerd door periodieke hoge waterstand en verspoeling door de IJssel. Het is ook voorstelbaar dat de schans op een hogere plek in het landschap - iets verder van de huidige IJssel - is opgeworpen, mogelijk binnen het terrein van het plangebied. Het kaartmateriaal toont een schans die direct langs de IJssel ligt maar de datering van de verschillende restgeulen is onzeker waardoor niet kan worden bepaald welke geul midden 16de eeuw actief was. Hierdoor kan de positie van de schans in het huidige landschap niet goed worden bepaald.

Op de luchtfoto uit de nadagen van de Tweede Wereldoorlog zijn in het plangebied een anti-tankgracht en een loopgraaf weergegeven. Ook zijn er kraters te zien van een aanval op de luchtafweerstellingen die ter plaatse van de sportvelden lagen.

Deze informatie leidt op de Munitie-Risicokaart tot een verhoogd risico voor de aanwezigheid van munitie/raketten in het oostelijke deel van het plangebied. Bij het uitvoeren van werkzaamheden moet hiermee rekening worden gehouden.

2.3.2 Historische geografie

Een goede indruk van Deventer tijdens de Tachtigjarige Oorlog wordt gegeven op een anoniem schilderij over het Beleg van Deventer (afb. 9). Hoewel de plaat niet op werkelijke schaal of proportie is geschilderd, zijn er wel enkele bekende elementen en wegenpatronen te herleiden die overeenkomen met later opgestelde kaarten. Deze laatstgenoemde kaarten komen uit 1785

(Hottingerkaart), 1832 (kadastrale kaart) en 1844 (rivierkaart). Aan de hand van de bekende elementen wordt gepoogd de locatie van de artillerieschans te herleiden. De volgende componenten worden uitgelicht op onderstaande kaarten.

Afb. 9 De verwachte artillerieschans (rood omlijnd) op het schilderij van het Beleg van Deventer door Rennenberg (1578) met de bekende wegen / grenzen (groene lijnen), huizen (oranje), Galgenbelt (grijs) en landschapselementen (water = blauw).

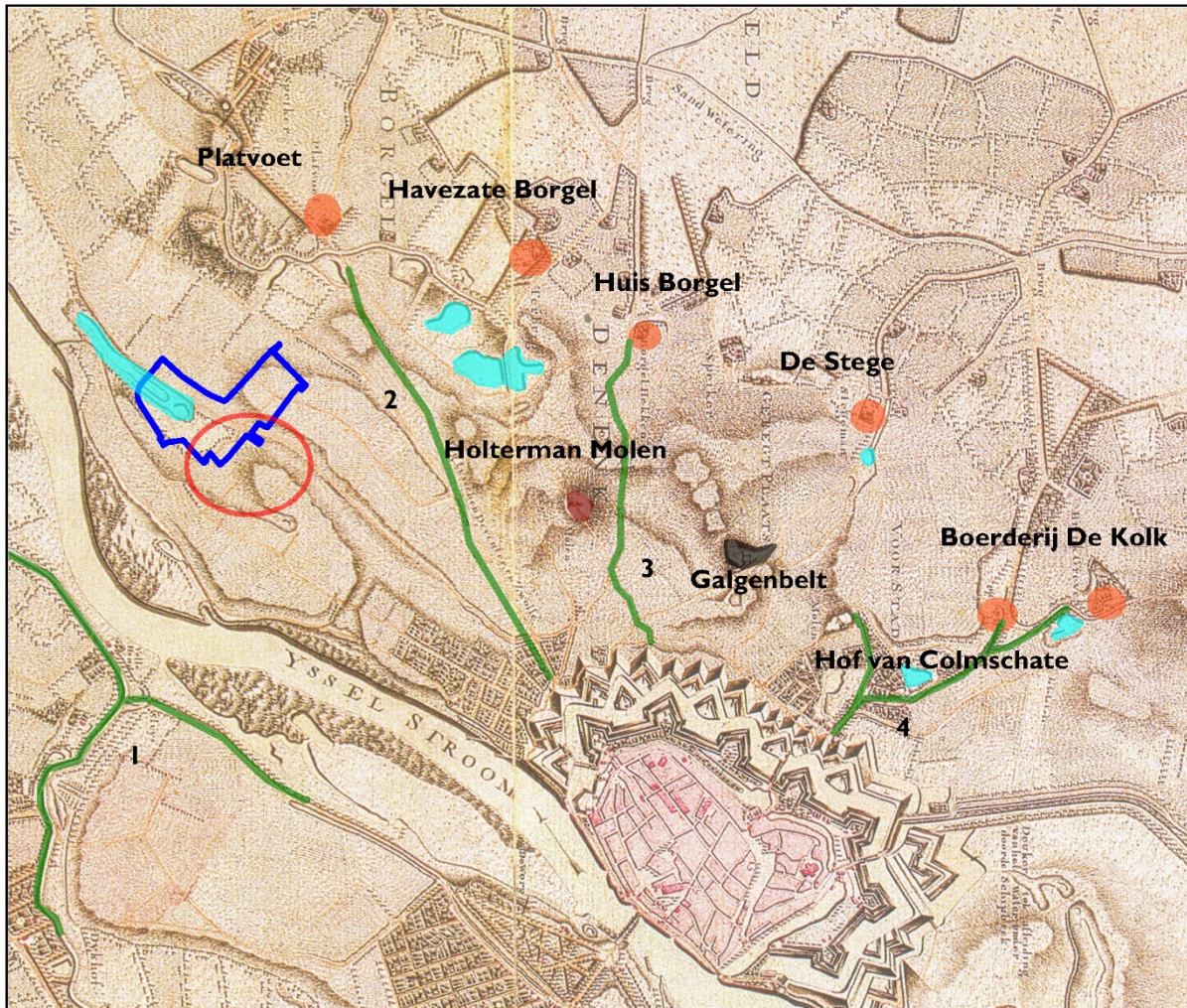
Op het schilderij is een grote artillerieschans weergegeven die langs de IJssel lag (rode cirkel afb. 9). Het is twijfelachtig of de schans ook daadwerkelijk uit massief muurwerk is geconstrueerd. Wel is bekend dat Rennenberg en zijn compagnons verdedigingsschansen lieten opwerpen op alle natuurlijke en opgeworpen hoogten rond de stad. Daarbij werd vooral gebruik gemaakt van aarden wallen. Omdat het hier echter een schans voor de artillerie en de opslag van kruit betreft, is het goed mogelijk dat deze zwaarder is uitgevoerd.

Na 1500 zien we dat er verscheidene edelmannswoningen worden gebouwd (oranje cirkels op afb. 9 t/m 11). Aanvankelijk waren het complexen met een beperkte omvang maar later ontwikkelden sommige van deze huizen zich tot grotere havezaten waar de elite van de Ridderschap woonde.²¹ Uit historische bronnen is bekend dat Rennenberg zijn intrek nam in het Brienenhuis, het hoofdgebouw van de Havezate te Borgele. Op een verbindingsweg tussen een kamp van boeren en de geschutstellingen op het schilderij is het hondje *Tisbé* te zien. Er wordt verondersteld dat dit dier de hond is van Rennenberg. Mogelijk portretteert daarom de ruiter die achter de hond galoppeert Rennenberg.²² Hoogstwaarschijnlijk zijn de gebouwen ten oosten aan het uiteinde van deze

²¹ Willemse *et al.*, 2013.

²² Lubberding, 1989.

verbindingsweg de *Havezate te Borgele* (eerste vermeldingsjaar 1457). Verder noordelijk staat een huis afgebeeld met de naam *toe Borgel*, oftewel huis Borgel. Het huis dat nabij een ven ligt, lijkt overeen te komen met de boerderij *Ter Stege* (eerste vermeldingsjaar 1399). Daar waar de dijk (Douwelerdijk) oostwaarts slingert staan *boerderij de Kolk* en het *Hof van Colmschate*. Deze elementen zijn ook te herleiden op de Hottingerkaart (afb. 10) en de kadastrale kaart uit ca. 1832 (afb. 11). De schans ligt min of meer op lijn met de Havezate Borgel.

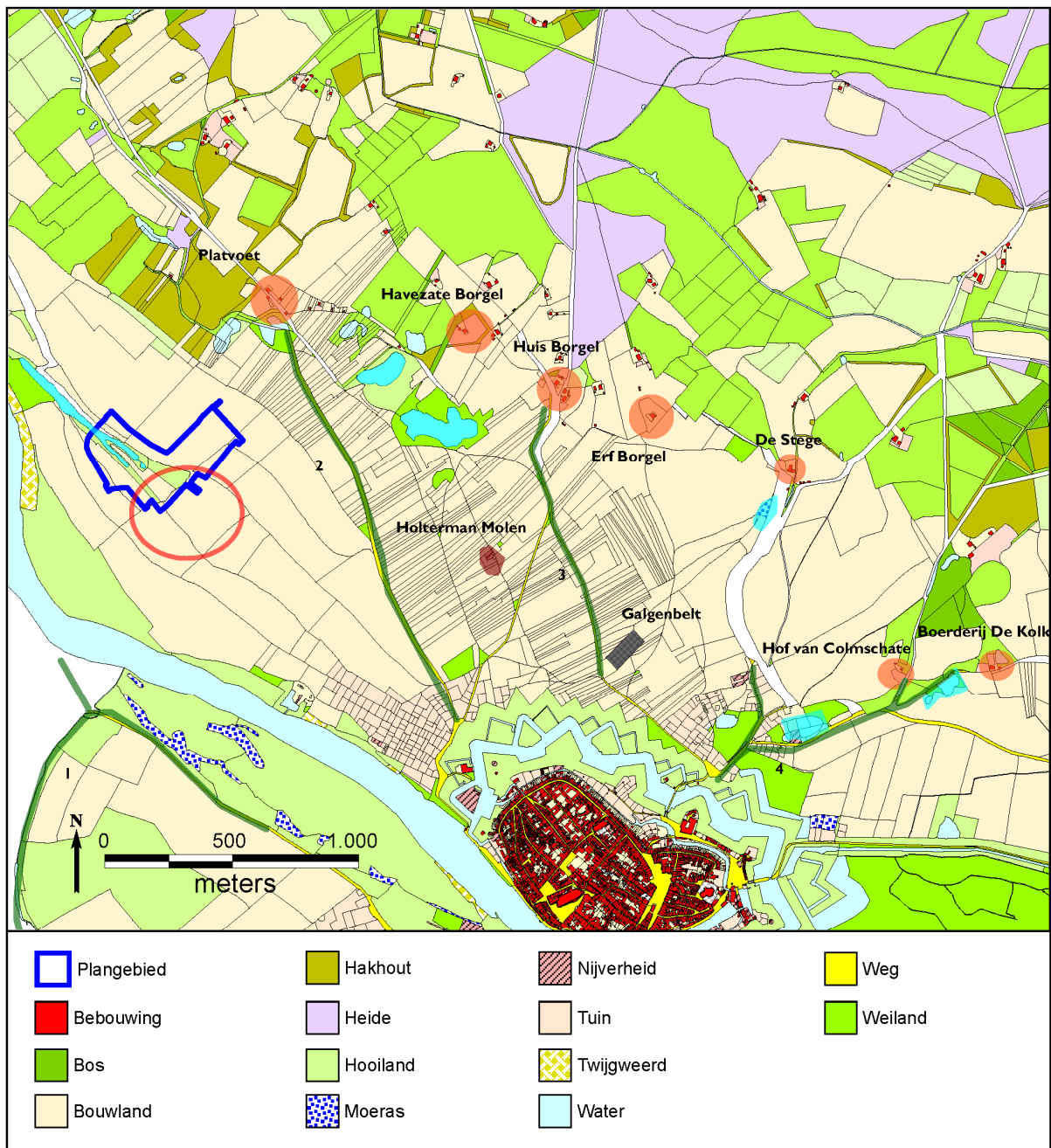

Afb. 10. De verwachte artillerieschans (rood omlind gebied) en het plangebied (blauw omlind gebied) op de Hottingerkaart uit 1785 met de bekende wegen / grenzen (groene lijnen), huizen (oranje), Galgenbelt (grijs) en landschapselementen (water = blauw).

Naast gebouwen zijn op de verschillende kaarten wegen weergegeven die op het schilderij van het beleg van Rennenberg te herkennen zijn (groene lijnen). Gemarkeerd zijn de weg langs de IJssel naar Terwolde en een weg langs de Oude IJssel hier haaks op (1), de weg naar Zwolle (2), de Klinkenbeltsweg (3), en de Brinkgreverweg – Rielierweg (4). Van belang voor het plaatsen van de schans zijn vooral de eerste twee wegen. De schans ligt op het schilderij net ten noorden van het kruispunt van wegen aan de zuidzijde van de IJssel. Verder ligt de schans duidelijk ten zuidwesten van de doorlopende weg over de dijk naar Zwolle in het buitendijkse gebied dat onder invloed stond van de IJssel.

Een exacte locatie is op basis van de beschikbare kaarten niet te geven. De schans ligt in het laag gelegen gebied langst de IJssel schuin tegenover de monding van de Oude IJssel. Dit is min of meer de locatie van het plangebied. Op basis van het beschikbare fysische geografische en historisch kaartmateriaal zijn meerdere mogelijke geulpatronen te herkennen waarbij onduidelijk is welk van de geulen rond het midden van de 16de eeuw actief was. Het is op basis van deze gegevens mogelijk dat

de schans uit de Tachtigjarige Oorlog in het zuidoostelijke gedeelte van het plangebied heeft gelegen. Het is echter ook mogelijk dat de schans op hoger gelegen gebied verder landinwaarts heeft gelegen.

Afb. 11. De verwachte artillerieschans (rood omlijnd gebied) en het plangebied (blauw omlijnd gebied) op de kadastrale kaart uit 1832 met de bekende wegen / grenzen (groene lijnen), huizen (oranje), Galgenbelt (grijs) en landschapselementen (water = blauw).

Het plangebied is op de Hottingerkaart onbebouwd (zie afb 10). Door het plangebied loopt een gedeeltelijk dichtgeslibde restgeul die mogelijk uit twee takken met elk een eigen datering bestaat. Het mogelijke verdere verloop van de restgeul kan worden afgeleid uit de perceelsgrenzen op de kadastrale kaart. Ook dient een dijk te worden vermeld waarvan de ouderdom niet bekend is maar die vermoedelijk diende om hoge en lage uiterwaard van elkaar te scheiden. Bij beperkt hoog water (vooral in de zomer) kwam zo een smaller gebied onder water te staan. Als het water hoger steeg kwam ook het gebied binnen deze zomerdijk onder water te staan.

1962 werd het plangebied bebouwd met een kunstijsbaan (afb. 13 en 14). Het latere zogeheten IJsselstadion werd in 1992 weer afgebroken en heeft een verstoring van het bodemarchief veroorzaakt. De ijsbaan heeft daarom ook geen dubbelbestemming voor archeologie gekregen. Tegenwoordig wordt het gebied gebruikt als braakliggend park met volkstuinen.

Afb. 13. Kadastrale kaart uit 1965 met daarop het plangebied (blauwe contour).

Afb. 14. Kunstijsbaan op de Zandweerd. Jaar onbekend.

2.4 Archeologische verwachting van het plangebied

2.4.1 Verwachtingskaart 2013

In opdracht van de gemeente Deventer is in 2013 een nieuwe archeologische verwachtingskaart opgesteld (afb. 15).²⁴ De gehanteerde archeologische verwachtingswaarden zijn hiervoor opnieuw onder de loep genomen en waar nodig bijgesteld. De verwachtingswaarden zijn in principe gebaseerd op de geomorfologische en bodemkundige eenheden; de fysisch geografische context is veelal bepalend voor de ontwikkelings- en bewoningsgeschiedenis van landschappelijke zones. Dit traditionele model is aangevuld met bekende archeologische en historisch-geografische informatie. Door het verwerken van deze gegevens kan een gebiedsdeel waarvoor op grond van de landschappelijke setting een lage verwachting geldt toch een middelmatige of hoge verwachting krijgen.

Uit de geraadpleegde verwachtingskaart blijkt dat voor een groot deel van het plangebied een lage archeologische verwachting geldt vanwege de landschappelijke context, een uiterwaardvlakte met geulen. Aan twee zones met terrasresten is een middelmatige verwachting toegekend. Voor een zone waar de restanten van een dijk verwacht worden geldt een hoge verwachting. Een laatste zone kent een eveneens hoge verwachting vanwege de grote kans op het voorkomen van resten die in verband staan met Duits luchtafweergeschut dat hier stond opgesteld in de Tweede Wereldoorlog.

De landweer en de artillerieschans zijn niet weergegeven op de verwachtingskaart omdat de exacte ligging van deze historisch-topografische elementen niet bekend is.²⁵

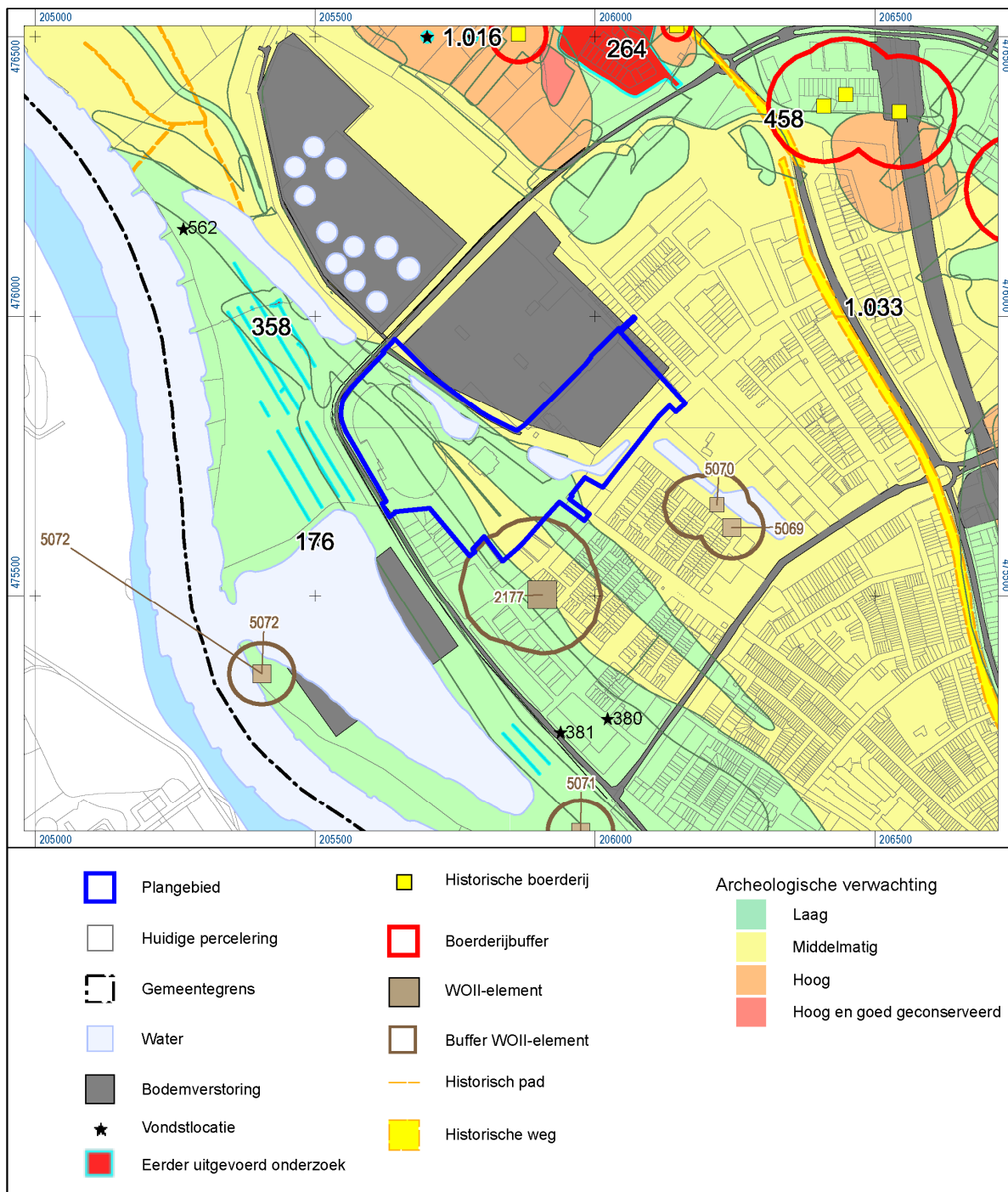
Op de archeologische verwachtingskaart zijn alleen die resten uit de Tweede Wereldoorlog opgenomen waarvan wordt verwacht dat archeologisch onderzoek relatief veel aanvullende informatie oplevert.²⁶ Hiertoe behoren ook de locaties van Duits luchtafweergeschut aan de rand van het plangebied. De locatie van het luchtafweergeschut ter plaatse van de sportvelden is na vaststelling van de verwachtingskaart bepaald en daarom niet meegenomen in de verwachtingskaart. In een nieuw bestemmingsplan zal deze informatie wel worden meegenomen en daarom is de stelling ook meegenomen op de hier opgenomen beleidskaart.

De loopgraven en de tankgracht, aangelegd in de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog, zijn niet verwerkt in de archeologische verwachtingskaart omdat onderzoek naar verwachting te weinig informatie oplevert om zelfstandig onderzoek te rechtvaardigen. Dit type elementen is wel weergegeven op de signaleringskaart. Dit is een afzonderlijke kaart waarop (verwachte) archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog en de Koude oorlog staan afgebeeld. Indien bij onderzoek in deze gebieden als bijvangst resten uit de Tweede Wereldoorlog worden aangetroffen kunnen deze zo beter worden geduid.

²⁴ Willemse *et al.*, 2013.

²⁵ Er is wel een sloot aangetroffen maar deze kan niet met zekerheid als landweer worden geïnterpreteerd.

²⁶ Vermeulen, 2013.

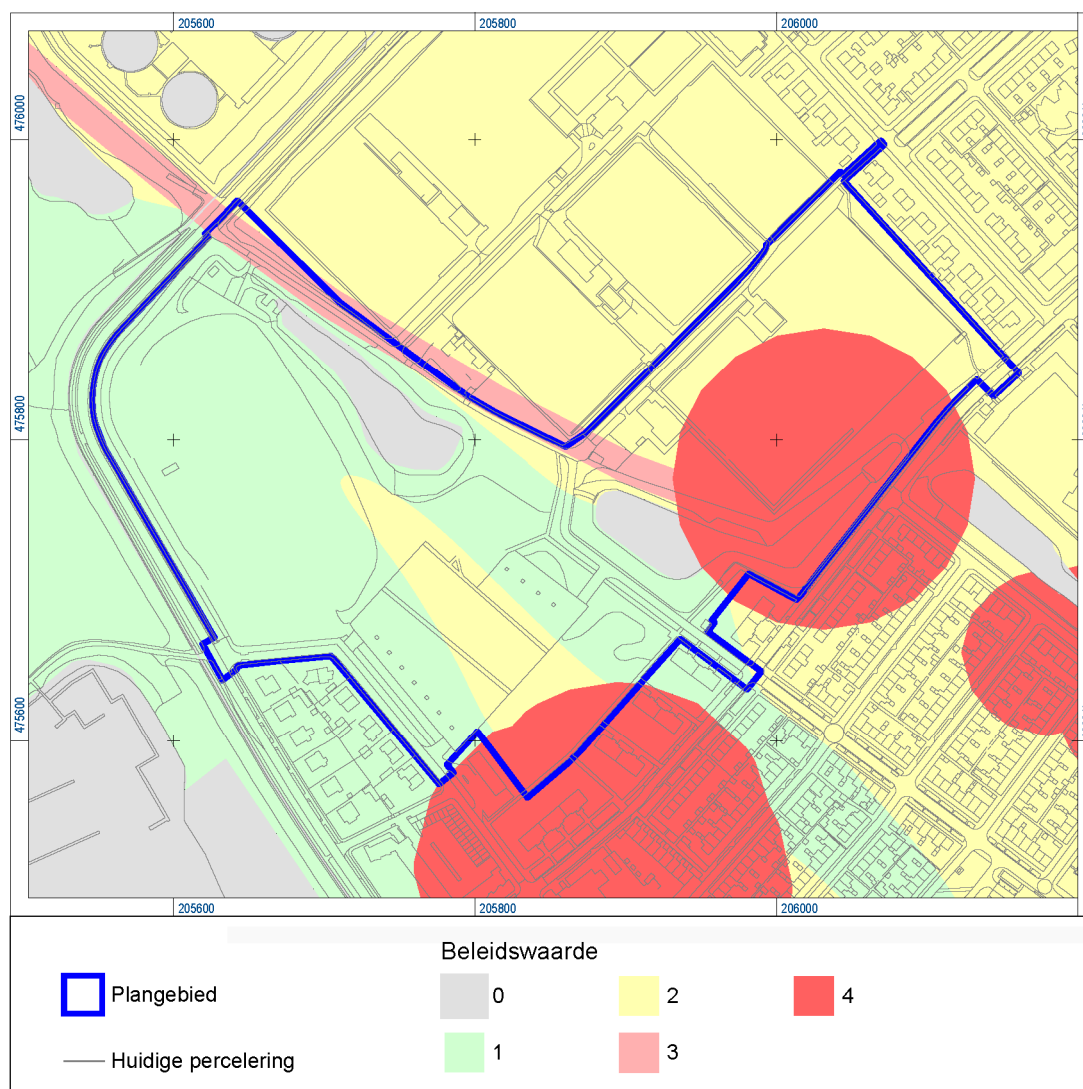

Afb. 15. Het plangebied op de archeologische verwachtingskaart, met de relevante onderzoeken in de omgeving.

De verwachte archeologische resten dateren uit de Late Middeleeuwen, Nieuwe tijd of Tweede Wereldoorlog. Gezien de landschappelijke setting is de kans dat sporen en/of vondsten uit eerdere perioden worden aangetroffen gering. Het plangebied ligt in een zone direct langs de IJssel. Tot aan de bedijking, in de Late Middeleeuwen, stond dit gebied onder directe invloed van de rivier. Dit houdt in dat als gevolg van overstromingen, doorbraken van oeverwallen en de vorming van geulen eventuele oudere resten waarschijnlijk door de rivier zijn opgeruimd. Theoretisch blijft er echter een kleine kans dat delen van het prehistorisch landschap intact zijn gebleven.

2.4.2 Van verwachting naar beleid

In 2015 is op basis van de archeologische verwachtingskaart een beleidskaart opgesteld.²⁷ Hierop zijn de verschillende archeologische verwachtingswaarden vertaald naar zeven beleidscategorieën. Het plangebied kent zones waaraan de beleidswaarden 1 t/m 4 zijn toegekend (afb. 16). Hier worden in een kort bestek per categorie de inhoudelijke criteria alsmede het geldende regime beschreven.

Afb. 16. Het plangebied op een uitsnede van de archeologische beleidskaart.

Beleidswaarde 1 - Lage archeologische verwachtingswaarden

In deze categorie vallen zones waar de dichtheid aan archeologische resten op basis van fysisch-geografische kenmerken klein wordt geacht. Het gaat vooral om lager gelegen, natte gebiedsdelen die gedurende langere tijd weinig aantrekkelijk waren om een bestaan op te bouwen, waardoor er slechts een geringe accumulatie van archeologische resten en sporen is opgetreden. De kans dat een bodemingreep archeologische resten verstoort is dan ook zeer klein.

Omdat de kosten van (grootschalig) onderzoek niet opwegen tegen de (potentiële) resultaten wordt voor deze gebieden geen structureel onderzoek verplicht gesteld. Een nadeel van het ongezien vrijgeven van dergelijke zones is dat geen controle meer plaats kan vinden van het

²⁷ Vermeulen, 2015.

verwachtingsmodel. Hierdoor zal het zichzelf in feite altijd bevestigen. Daarom wordt voor ingrepen van meer dan 10.000 m² een meldingsplicht gehanteerd. Hierdoor wordt het mogelijk de verwachting steekproefsgewijs te controleren.

Voor een groot deel van het plangebied geldt beleidswaarde 1, de oppervlakte van deze zone bedraagt circa 67.000 m². Binnen dit gebied liggen ook de restgeulen waarin mogelijk scheepsresten kunnen worden aangetroffen. Ook in de kronkelwaardafzettingen kunnen scheepresten worden aangetroffen maar die liggen naar verwachting op dusdanige diepte dat de kans gering is dat hiervan resten worden aangesneden.

Beleidswaarde 2 - Middelmatige archeologische verwachtingswaarden

Deze waarde geldt voor gebieden waar op grond van fysisch-geografische kenmerken een middelmatige dichtheid aan archeologische resten wordt verwacht. Het gaat vooral om gebieden die in overgangszones (van hoog naar laag) liggen of waar anderszins op grond van de landschappelijke en historische context geen aanleiding is er een zwaarder archeologisch belang aan toe te kennen.

Bodemingrepen kleiner dan 1.000 m² worden vrijgegeven. Voor bodemverstoringen tussen 1.000 en 2.500 m² wordt een meldingsplicht gehanteerd. Bij bodemingrepen groter dan 2.500 m² is archeologisch onderzoek verplicht. Wel geldt vrijstellingsdiepte van 0,5 m. Hiermee wordt het grootste deel van de ingrepen in deze gebieden niet belast met onderzoek dat naar verwachting in de meeste gevallen weinig oplevert.

Beleidswaarde 2 is aan twee zones in het plangebied toegekend. Het gaat om gebiedsdelen met oppervlaktes van ongeveer 36.000 en 11.500 m².

Beleidswaarde 3 - Hoge archeologische verwachtingswaarden

Tot deze categorie behoren zones waar op grond van landschappelijke kenmerken, historische bronnen en een analyse van de archeologische vindplaatsen de hoogste dichtheid aan archeologische resten wordt verwacht. Deze gebieden kunnen sporen en resten bevatten van menselijke activiteiten uit de prehistorie tot in de huidige tijd. Verder is in deze categorie een aantal historische elementen met een grote oppervlakte opgenomen. In een deel van de gevallen gaat het om lineaire structuren zoals dijken, wallen en landweren waarvan de locatie goed kan worden bepaald.

Bodemingrepen kleiner dan 200 m² worden vrijgegeven. Voor bodemverstoringen tussen 200 en 500 m² wordt een meldingsplicht gehanteerd. Vanaf een oppervlakte van 500 m² ontstaat een meer samenhangend beeld van de onderzochte resten. Daarom is in gebieden met beleidswaarde 3 voor een verstoring met een oppervlak vanaf 500 m² archeologisch onderzoek verplicht. Wel geldt vrijstellingsdiepte van 0,5 m.

De zone in het plangebied waarvoor beleidswaarde 3 geldt, betreft een deel van een dijk die op historische kaarten aangegeven staat. Het is niet uit te sluiten dat een restant van het dijklichaam nog in de ondergrond aanwezig is. De oppervlakte van deze zone bedraagt ruim 2600 m².

Beleidswaarde 4 - Archeologische waarden

Er is een onderscheid te maken tussen waarden en verwachtingswaarden. In het eerste geval is met een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid bekend dat op een locatie archeologische sporen aanwezig zijn. In het tweede geval is sprake van een (grote) kans op archeologische sporen. Bij beleidswaarde 4 gaat het onder andere om terreinen en locaties waarvan de aanwezigheid van sporen (vrijwel) vast staat.

Het gaat onder meer om historisch bekende boerenerven, omgrachte terreinen en belegeringskampen. Hier geldt dat het over het algemeen sites met een grote oppervlakte betreft waar kleinschalige ingrepen relatief weinig inzicht in de complexere onderzoeksvragen geven. Daarnaast zijn kleinere historische elementen opgenomen waarbij sprake is van een grote buffer. Voorbeelden zijn kunstwerken en verschillende type sites uit de Tweede Wereldoorlog.

In zones met beleidswaarde 4 mogen werkzaamheden tot een oppervlakte van 100 m² zonder archeologische restricties worden uitgevoerd. Ook werkzaamheden die niet dieper reiken dan 0,5 m zijn vrijgesteld. Bij bodemingrepen die leiden tot een verstoring tussen 100 en 200 m² en dieper dan

0,5 m geldt een meldingsplicht. Voor bodemverstoringen groter dan 200 m² en dieper dan 0,5 m geldt een onderzoeksplicht.

De zone binnen het plangebied waarvoor beleidswaarde 4 geldt betreft de mogelijke locatie van Duits luchtafweergeschut. De exacte locatie van het luchtafweergeschut is lastig te bepalen aan de hand van kaarten en luchtfoto's. Daarom wordt voor een dergelijk archeologisch fenomeen een buffer gehanteerd. Deze buffer van 125 m dient ertoe dat lastig grijpbare archeologische resten niet aan de aandacht ontsnappen. De oppervlakte van deze zone bedraagt circa 4000 m².

Voorts dient er op gewezen te worden dat in het gehele plangebied resten van schepen of aan scheepvaart gerelateerde vondsten kunnen voorkomen. Ook de landweer kan in het plangebied worden aangesneden. De locatie van dit middeleeuwse verdedigingssysteem is niet bekend. Ook de artillerieschans kan binnen dit plangebied aanwezig zijn waarbij een ligging op de hogere delen van het landschap het meest voor de hand ligt.

Tot slot moet opgemerkt worden dat in het oostelijk deel van het plangebied restanten van een Duitse verdedigingslinie uit de nadagen van de Tweede wereldoorlog aangesneden kunnen worden. Het onderzoeken van deze elementen is geen doel op zich maar als ze worden aangetroffen tijdens de uitvoering van archeologisch onderzoek worden ze wel gedocumenteerd.

Meer dan één verwachtingswaarde

De vrijstellingsgrenzen in de tabel gaan uit van de situatie dat de volledige ingreep gelegen is binnen één beleidswaarde. In de praktijk zijn er ook ingrepen die gelegen zijn binnen meerdere beleidswaarden. Uitgangspunt is hierbij dat beleidswaarden cumulatief zijn. Een gebied met beleidswaarde archeologie 3 heeft automatisch ook beleidswaarde archeologie 2 en lager, een gebied met beleidswaarde archeologie 4 automatisch ook beleidswaarde archeologie 3 en lager, enzovoort. Om de oppervlakte van elke beleidswaarde binnen de ingreep te bepalen worden dus bij de oppervlakte van deze beleidswaarde steeds ook de oppervlakten van alle hogere beleidswaarden binnen de ingreep opgeteld. Van laag naar hoog worden deze oppervlakten daarna per beleidswaarde archeologie getoetst aan de vrijstellingsgrenzen die voor die beleidswaarde archeologie van toepassing zijn. Dit bepaalt welk regime er geldt voor de gebieden met de getoetste beleidswaarde. De afweging bepaalt tevens het minimale regime dat geldt in de gebieden die een hogere beleidswaarde kennen. Aansluitend wordt de daaropvolgende hogere beleidswaarde getoetst. Indien op basis van deze toets een zwaarder regime wordt toegekend, is dat alleen van toepassing op deze beleidswaarde en eventuele hogere beleidswaarden. Indien het regime op basis van deze toets lager uitvalt dan dat op basis van de eerder getoetste lagere beleidswaarde blijft het minimale regime van deze lagere beleidswaarde van toepassing.

3 Conclusie, archeologische verwachting en selectieadvies

3.1 Samenvatting en conclusie

In het kader van de voorgenomen herontwikkeling van Park Zandweerd is een bureauonderzoek uitgevoerd om de archeologische waarden in kaart te brengen. Deze bureaustudie betreft een herziening van eerder uitgevoerd bureauonderzoek ten behoeve van de geplande herinrichting van Park Zandweerd.

Uit het bureauonderzoek is gebleken dat het plangebied geologisch gezien in een dynamisch gebied gesitueerd is direct ten noorden van de IJssel. De landschapsvormen in het plangebied bestaan uit een uiterwaardvlakte, een gebied met overloop- en doorbraakgeulen en zones met terrasresten. Het betreffen zonder uitzondering lage gebiedsdelen waar erosie van het landschap heeft plaatsgevonden. De bodem in het gehele plangebied bestaat uit een opgebrachte, humeuze grond. Dit pakket, waarvan de ouderdom en oorsprong onbekend zijn, is aangemerkt als een plaggendek. Op grond van de resultaten van uitgevoerd archeologisch onderzoek in de directe omgeving van het plangebied kan bovendien gesteld worden in het zuidelijk deel van het plangebied een restgeul aanwezig is. Thans nog herkenbare restanten van deze geul bestaan uit vijvers en plassen. Voorts is gebleken dat ter hoogte van de sportvelden direct ten noordoosten van het plangebied de top van het bodemprofiel tot maximaal 1,3 m onder maaiveld is verstoord. Het is aannemelijk dat op het sportveld

in het plangebied de bovengrond eveneens is geroerd. De diepte van deze verstoring en de invloed die de verstoring heeft gehad op eventuele archeologische resten ter plaatse is vast te stellen doormiddel van een booronderzoek.

Ten aanzien van de te verwachten archeologische resten heeft de bureaustudie aangetoond dat in het plangebied mogelijk relictten van een middeleeuwse landweer en een 16^e-eeuwse artillerieschans kunnen voorkomen. De ligging van deze historische elementen is niet geheel duidelijk maar niet uitgesloten kan worden dat restanten in het plangebied aanwezig zijn. De kans op het aantreffen van deze schans is het grootst in de hoger gelegen delen van het plangebied. Het is theoretisch mogelijk dat scheepsresten en aan scheepvaart gerelateerde vondsten aangetroffen worden. Deze kans is alleen aanwezig bij diepe ingrepen in de bodem en werkzaamheden aan de voormalige restgeulen. Van deze mogelijke resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd kan op voorhand geen exacte locatie bepaald worden.

Een aantal historisch bekende elementen is wel met zekerheid te plaatsen binnen het plangebied. Het gaat hierbij om een dijk waarvan de datering niet bekend is maar die, in eerste aanleg, mogelijk uit de Late Middeleeuwen stamt. Ook zijn resten van Duitse loopgraven en een tankgracht uit de nadagen van de Tweede Wereldoorlog in het plangebied aanwezig. Op militaire kaarten staat bovendien aangegeven dat er in/bij het plangebied luchtafweergeschut stond. De locaties van het luchtafweergeschut in het noordoosten van het plangebied, op het sportveld, waren nog niet opgenomen op de archeologische verwachtingskaart maar zijn op basis van recent beschikbaar kaartmateriaal goed te begrenzen.

Resumerend kan gesteld worden dat het bureauonderzoek heeft aangetoond dat in het plangebied archeologische resten te verwachten zijn die ernstig aangetast of geheel verstoord worden indien de geplande herinrichting daadwerkelijk gerealiseerd wordt. De overige conclusies van het onderzoek worden in de gepresenteerd in de vorm van antwoorden op de onderzoeksvragen.

- ***Wat is de archeologische verwachting van het plangebied en is archeologisch onderzoek voorafgaand aan de voorgenomen ingreep noodzakelijk?***

De archeologische verwachting voor het plangebied valt uiteen in verschillende zones. Op grond van de fysisch geografische setting en de (veronderstelde) aanwezigheid van historische elementen zijn vijf gebiedsdelen aan te wijzen waarvoor vier beleidswaarden gelden.

- *een zone waarvoor beleidswaarde 1 geldt:* dit gebiedsdeel kent een lage archeologische verwachting. Archeologisch onderzoek is niet verplicht, wel is er in principe een meldingsplicht gezien de omvang van deze zone (> 10.000 m²). Omdat de verstoringsoppervlaktes en dieptes van de geplande werkzaamheden niet bekend zijn, is het momenteel nog niet te zeggen of het nodig is een meldingsplicht aan de toekomstige werkzaamheden te verbinden.
- *twee zones waarvoor beleidswaarde 2 geldt:* deze zones kennen een middelmatige archeologische verwachting. Gezien de omvang van deze zones (> 2.500 m²) is archeologisch onderzoek verplicht. De gebiedsdelen met deze beleidswaarde betreffen het sportveld in het noordoosten en een smalle zone in het zuidoosten. Het is niet ondenkbaar dat resten van de schans in het laatstgenoemde gebiedsdeel gezocht moeten worden. Voor de zone van het sportpark geldt dat mogelijk sprake is van een diepere verstoring. Dit kan doormiddel van booronderzoek worden gecontroleerd;
- *een zone waarvoor beleidswaarde 3 geldt:* dit gebiedsdeel kent een hoge archeologische verwachting. Gezien de omvang van deze zone (> 500 m²) is archeologisch onderzoek verplicht. Het gaat om de dijk ten zuiden van het sportveld;
- *een zone waarvoor beleidswaarde 4 geldt:* voor deze zone geldt dat er vrijwel zeker archeologische waarden voorkomen. Gezien de omvang van deze zone (> 200 m²) is archeologisch onderzoek verplicht. Het betreft een zone in het zuidoosten van het plangebied waar resten verwacht worden die verband houden met Duits luchtafweergeschut. Ook de nieuwe zone ter plaatse van het sportpark waar sporen van een luchtafweer aangetroffen kunnen worden, krijgt op basis van de uitgangspunten in het archeologiebeleid voorsnog beleidswaarde 4. Hierbij geldt eveneens dat rekening moet worden gehouden met een verstoring door de aanleg van de sportvelden.

Zie afbeelding 16 voor de verschillende zones

- ***Wat is de aard, datering en omvang van de eventuele verwachte archeologische resten?***

De te verwachten resten betreffen onder andere lineaire, landschappelijke elementen. Deze bestaan uit een laatmiddeleeuwse landweer, een dijk die mogelijk uit dezelfde periode stamt en resten van Duitse verdedigingslinie. Voorts wordt er een 16^e eeuwse schans verwacht. Deze structuur is alleen bekend van een schilderij derhalve kan niets met zekerheid gezegd worden over de aard en omvang. Het kan gaan om een eenvoudige aarden wal maar ook om een uit baksteen opgetrokken bouwsel.

Daarnaast kunnen sporen en/of vondsten voorkomen die in verband staan met Duits afweergeschut. Het kan gaan om losse vondsten maar ook om een bakstenen fundering voor het geschut. Resten van munitieopslagplaatsen, schuttersputten en onderkomens voor manschappen kunnen ook niet uitgesloten worden.

Scheepsresten of aan scheepvaart gerelateerde objecten kunnen eveneens worden aangetroffen. Hierbij kan onder meer gedacht worden aan delen van een schip, de scheepslading of ballast maar ook aan kadewerken of kribben. Indien deze resten aanwezig zijn liggen ze meters onder maaiveld.

- ***Wat is de verstoringsgraad van het plangebied?***

Uit de bureaustudie is gebleken dat de bodemopbouw op de locatie van de voormalige ijsbaan verstoord is. Bovendien is het waarschijnlijk dat op het sportveld ook een deel van de bovengrond is geroerd gezien de geconstateerde bodemverstoringen in de aangrenzende sportvelden buiten het plangebied. Dit kan worden gecontroleerd doormiddel van een booronderzoek. Over de overige delen van het plangebied kunnen geen uitspraken worden gedaan.

- ***Wat zijn de consequenties van de ingreep voor de eventuele archeologische resten in het plangebied?***

De exacte omvang van de bodemingrepen en de verstoringsdieptes zijn nog niet bekend. Indien de gepresenteerde plannen tot herinrichting worden gerealiseerd moet evenwel rekening worden gehouden met grootschalig grondverzet waarbij mogelijke archeologische resten ernstig aangetast dan wel geheel verstoord worden.

3.2 Gespecificeerde archeologische verwachting

Het bureauonderzoek heeft aangetoond dat in het plangebied zones voorkomen waarvoor verschillende archeologische verwachtingen gelden. De toegekende verwachtingen zijn in principe gebaseerd op de landschappelijke context. De aanwezigheid van bekende archeologische vindplaatsen of historisch-topografische elementen draagt in de regel ook bij aan de archeologische verwachting. Voor het plangebied zijn de volgende verwachtingszones onderscheiden:

- een zone met een lage archeologische verwachting. Deze zone beslaat een groot deel van het plangebied;
- twee zones, in het oosten van het plangebied, waarvoor een middelmatige archeologische verwachting geldt. Een van deze zones, het sportveld, herbergt naast mogelijke resten van (verspoelde) sporen uit de prehistorie, mogelijk ook sporen en/of vondsten die te relateren zijn aan Duitse luchtafweerstellingen uit de Tweede Wereldoorlog. Deze zijn opgenomen onder beleidswaarde 4. In de andere zone, in het zuidoosten, zijn mogelijk de resten van een 16^e-eeuwse schans bewaard gebleven, ook zouden nog restanten van bewoning voorafgaand aan het ontstaan van de IJssel aanwezig kunnen zijn, al is de kans dat eventuele resten sterk zijn beschadigd door het water groot;
- een zone met een hoge archeologische verwachting vanwege verwachte resten van een dijklichaam uit de late middeleeuwen;
- een zone met een hoge archeologische verwachting op grond van de mogelijke aanwezigheid van sporen en/of vondsten die te relateren zijn aan een Duitse afweerstelling uit de Tweede Wereldoorlog net buiten het plangebied in zuidoosten en een zone met mogelijke resten van een luchtafweer onder het sportveld.

Voorts moet vermeld worden dat in het plangebied archeologische resten kunnen voorkomen die niet direct bijdragen aan de archeologische verwachting omdat ze een lage informatiewaarde hebben of omdat de exacte locatie niet te bepalen is. Ten eerste gaat het om een Duitse loopgraaf en een tankgracht uit de nadagen van de Tweede Wereldoorlog. Bovendien kunnen in het gehele plangebied resten van schepen of aan scheepvaart gerelateerde vondsten voorkomen. Ten slotte bestaat de mogelijkheid dat een landweer wordt aangesneden. De locatie van dit middeleeuwse verdedigingssysteem is niet bekend.

De verwachte archeologische resten dateren uit de Late Middeleeuwen, de Nieuwe tijd en de Tweede Wereldoorlog. Gezien de landschappelijke setting is de kans dat sporen en/of vondsten uit eerdere perioden worden aangetroffen gering. Theoretisch zouden nog archeologische restanten uit de periode voor het ontstaan van de IJssel aanwezig kunnen zijn maar de kans op deze resten is gering.

3.3 Selectieadvies

Het bureauonderzoek heeft aangetoond dat voor het plangebied de volgende verwachtingszones kunnen worden onderscheiden:

- een zone met een lage archeologische verwachting. Deze zone beslaat een groot deel van het plangebied;
- twee zones, in het oosten van het plangebied, waarvoor een middelmatige archeologische verwachting geldt. Een van deze zones, het sportveld, herbergt naast mogelijke resten van (verspoelde) sporen uit de prehistorie, mogelijk ook sporen en/of vondsten die te relateren zijn aan Duitse luchtafweerstellingen uit de Tweede Wereldoorlog. Deze zijn opgenomen onder beleidswaarde 4. In de andere zone, in het zuidoosten, zijn mogelijk de resten van een 16^e-eeuwse schans bewaard gebleven, ook zouden nog restanten van bewoning voorafgaand aan het ontstaan van de IJssel aanwezig kunnen zijn, al is de kans dat eventuele resten sterk zijn beschadigd door het water groot;
- een zone met een hoge archeologische verwachting vanwege verwachte resten van een dijklichaam uit de Late Middeleeuwen;
- een zone met een hoge archeologische verwachting op grond van de mogelijke aanwezigheid van sporen en/of vondsten die te relateren zijn aan een Duitse afweerstelling uit de Tweede Wereldoorlog net buiten het plangebied in zuidoosten en een zone met mogelijke resten van een luchtafweer onder het sportveld.

Zie afbeelding 16 voor de verschillende zones

Voorts dient er op gewezen te worden dat in het gehele plangebied resten van schepen of aan scheepvaart gerelateerde vondsten kunnen voorkomen. Ook kunnen resten van een landweer worden aangetroffen. De locatie van dit middeleeuwse verdedigingssysteem is niet bekend. Tot slot moet opgemerkt worden dat in het oostelijk deel van het plangebied restanten van een Duitse verdedigingslinie uit de nadagen van de Tweede wereldoorlog aangesneden kunnen worden.

De verwachte archeologische resten dateren zonder uitzondering uit de Late Middeleeuwen of de Nieuwe tijd. Gezien de landschappelijke setting is de kans dat sporen en/of vondsten uit eerdere perioden worden aangetroffen gering omdat het plangebied direct langs de IJssel ligt. Tot aan de bedijking, in de Late Middeleeuwen, stond dit gebied onder directe invloed van de rivier. Dit houdt in dat als gevolg van overstromingen, doorbraken van oeverwallen en de vorming van geulen eventuele oudere resten waarschijnlijk door de rivier zijn opgeruimd.

Ter aanvulling op het bureauonderzoek wordt voorgesteld om een booronderzoek uit voeren in het oostelijk deel van het plangebied, ter hoogte van het sportveld en de voormalige parkeerplaats. Dit onderzoek kan eventuele verstoringen van de bodem in kaart brengen en mogelijk meer inzicht geven in de wijze waarop het landschap ter plaatse tot stand kwam. Deze elementen zijn van belang om de kans op de aanwezigheid van archeologische resten in dit deel van het plangebied scherper te maken. Een dijklichaam is met een gericht booronderzoek nog wel te traceren. De kans dat de 16^e-eeuwse schans, de tankgracht en de loopgraaf tijdens een booronderzoek worden gelokaliseerd is vrij klein.

De voorgenomen herinrichting van Park Zandweerd is gepresenteerd in een stedenbouwkundig plan. Dit plan voorziet in een groene functie in het noordwestelijk deel van het vroegere ijsbaanterrein. Op de voormalige parkeerplaats en het sportveld is woningbouw gepland. Vooralsnog gaat het om een voorbeelduitwerking derhalve is de exacte omvang van de ingrepen en de daarmee gepaard gaande versterking van de bodem (nog) niet bekend. Echter omdat het noordwestelijke deel van het plangebied binnen een stankcirkel van de rioolwaterzuivering ligt, zal de bebouwing zich juist concentreren in die delen van het plangebied waar ook rekening moet worden gehouden met archeologische resten.

Indien de voorgestelde herinrichting van het plangebied ongewijzigd wordt uitgevoerd, dient archeologisch vervolgonderzoek te worden verricht omdat realisatie van de plannen tot ernstige aantasting dan wel gehele versterking van archeologische resten kan leiden. Geadviseerd wordt om indien uit booronderzoek blijkt dat de bodem intact is en geschikt voor het verwachte gebruik, een proefsleuvenonderzoek te verrichten op de locaties waar rekening moet worden gehouden met prehistorisch bewoning, de plek waar de 16^e -eeuwse schans wordt verwacht, ter plaatse van de dijk en op de locaties waar Duitse luchtafweergeschut stond. De resultaten van het beoogde booronderzoek dienen (mede) sturend te zijn voor de praktische uitvoering van het proefsleuvenonderzoek. Het proefsleuvenonderzoek is waardestellend en dient voorafgaand aan de bouwwerkzaamheden te worden uitgevoerd. Indien tijdig uitgevoerd kan de informatie uit proefsleuvenonderzoek ook worden gebruikt om de inrichting te optimaliseren zodat archeologische resten worden ontzien en kosten bespaard.

Voor meer informatie over archeologisch onderzoek door Archeologie Deventer kunt u contact opnemen met de gemeentelijke archeoloog (dhr. B. Vermeulen, b.vermeulen@deventer.nl) of 06-51897912.

3.4 Selectiebesluit

Dit selectiebesluit is voorgelegd aan de gemeentelijk archeoloog en wordt door de bevoegde overheid overgenomen.

3.5 Kosten

Aan deze bureaustudie zijn voor de aanvrager geen kosten verbonden. Een verkennend booronderzoek, een proefsleuvenonderzoek of een definitieve opgraving zijn voor de kosten van de aanvrager. Archeologisch vervolgonderzoek en het opstellen van een PvE kan door Archeologie Deventer worden uitgevoerd. Voor informatie over archeologisch onderzoek door Archeologie Deventer kunt u contact opnemen met de projectleider van Archeologie Deventer (dhr. E. Mittendorff, e.mittendorff@deventer.nl) of 06-15094816).

Literatuur

Bot, M.C.J., 2016. *Deventer Project Ruimte voor de Rivier, vindplaats 11-13. Een archeologische begeleiding (ADC Rapport 4131)* Amersfoort.

Buitenhuis, R.E., 2017. *Park Zandweerd. Woningbouw op het oude IJsbannerrein* (Archeologische bureaustudie 856, gemeente Deventer), Deventer.

Gemeente Deventer i.s.m. +Peil, 2014. *Stedenbouwkundige verkenning. Woningbouwlocaties Zandweerd. Oude ijsbaan en sportvelden (concept)* (Interne rapportage gemeente Deventer), Deventer.

Haveman, E., D. Kastelein & B. Vermeulen, 2011. *Handleiding bureaustudie Archeologie Deventer* (intern document), Deventer.

Hermesen, I., L. Smole & D. Kastelein, 2010. *Vindplaats 11/13: Landweer en Artillerieschans. Archeologisch proefsleuvenonderzoek project Ruimte voor de Rivier, gemeente Deventer* (Interne Rapportage Archeologie Deventer =(IRAD) 42) Deventer.

Holl, J., 2013. *Plangebied Sportpark Zandweerd, gemeente Deventer; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (verkennend booronderzoek)*, Weesp.

Lubberding, H.H.J., 1989. *Beschrijving kaart Beleg van Rennenberg*, Deventer.

Putten, M.J. van, 2009. *Ruimte voor de Rivier, IJsseluiterwaarden: Bolwerksweide, De Worp, Ossenwaard, Keizers- en Stobbenwaarden. Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek (verkennende en karterende fase)* (BAAC-rapport V-08.0387, versie 2), Deventer.

Vermeulen, 2013. *Het begraven oorlogsverleden van Deventer. Een archeologisch verwachtingsmodel voor sporen uit de Tweede Wereldoorlog* (Interne Rapportages Archeologie Deventer (=IRAD) 64), Deventer.

Vermeulen, B., 2015. *Onderbouwing vrijstellingsgrenzen Archeologie. Van verwachting naar beleid* (Interne Rapportages Archeologie Deventer (=IRAD) 74), Gemeente Deventer.

Willemse, N.W., L.J. Keunen, L.M.P. van Meijel & T. Bouma, 2013. *...Die plaatsen, welke in de Douwelerkolk verdronken zijn... Fysisch- en historisch-geografische bouwstenen voor een archeologische verwachtingskaart van de gemeente Deventer* (RAAP Rapport 2571), Weesp.

Kaarten:

Jacob van Deventer, 1560
Schilderij van het beleg van Rennenberg in 1578
Kadastrale kaarten van 1820, 1832 en 1944
Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)
Topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000

Websites:

www.ruimtelijkeplannen.nl
www.sikb.nl
www.topotijdreis.nl
<https://nl.wikipedia.org/wiki/IJsselstadion>